

(ע"ב) 'לאתווי מנוה היפה לנוה הרעה' –

'... ומדקאמר לאתווי מנוה היפה לנוה הרעה ולא קאמר לאתווי במקום סכנה או לאתווי אעפ"י שאינו מוצא את ההגון – שמעינן מינה דרבנותא דלהעלות לארץ על שאר ארצות בענין ההוצאה ממקום למקום, היינו דוקא נוה רע ליפה, דלא"י מעלין ומוציאין אפילו מן היפה לרע משום מצות ישיבה, משא"כ בחו"ל, וזו היא הרבותא בלחוד, אבל במקום סכנה כולם שוים ואינו מוציא, וכמעט שאין להביא על הדבר הזה ראיה, שהוא במושכל ראשון, שמשקול הדעת יוכל אדם להבין זה מעצמו שאין לך דבר שעומד בפני הסכנה.

הי"ל (היוצא לנו) בזמן הזה בארצות הללו, רצוני לומר כל שהוא מסוף המערב עד נא אמון, אין כופין לעלות. ומנא אמון ולמעלה – כופין ביבשה, וגם דרך ים בימות החמה, אם אין שם לסטים בים בארצות הללו.

ואני מהוראי (צ"ל: מיראי) הוראה אני וכבר בא דין זה לפני ודנתי בו כמה פעמים, שלא לכוף לעלות. והבונה בשמים מעלותיו ושם עבים מרכבותיו, יעלינו במהרה לארצו הטהורה עם כל ישראל בחבורה, והוא למען שמו יקבץ נפוצות יהודה בקול רנה ותודה.

(מתוך שו"ת הרשב"ש א. מחכמי צפון אפריקה הקס – ה'רכ"ט)

'מה דירה איש ואשתו...'. כתב בספר מטה משה (תתק"ו): עיקר המצוה לישן עם אשתו בסוכה, מדאמרינן בריש ערכין הכל חייבין בסוכה אפילו כהנים... ומטעם זה מקילין עבשיו בשינה, משום שאין יכול לישן עם אשתו, שאין לו סוכה מיוחדת ולכן פטור... אבל כל זה שינויי דחיקי, והמקיים המצוה כתיקונה זוכה ורואה פני שכינה... מכל מקום למי שיש לו סוכה מיוחדת, נראה לי טוב יותר לישן עמה בסוכה כמו שכתבתי (של"ה מסכת סוכה, יג)

דף ד

'סלקא דעתך אמינא ואכלו אתם אשר פפר בהם אמר רחמנא, והא כפרה היא...'. – והיות ואכילתם חובה והיא חלק מסדר הקרבת הקרבן – אין נחשבת זו קביעות סעודה להתחייב בזימון. קמ"ל שחייבים, כיון שמכל מקום היא אכילה שיש בה שביעה (עפ"י חדושים ובאורים. ע"ש).

'הואיל ואי בעי זר למיכל בהדי כהן לא מצי אכיל אימא לא ליצטרף, קמ"ל, נהי דזר בהדי כהן לא מצי אכיל, כהן בהדי זר מצי אכיל'. יש שלמדו מכאן לענין שלשה שאכלו כאחד, שנים אכלו בשר ואחד חלב – נותנים לברך לאותו שאכל חלב, כי רק הוא ראוי להצטרף לשנים, לאכול בשר אחר שאכל חלב, בקינוח פיו והדחה, אך לא להפך (הגהות מנהגים. הובא בפוסקים).

וצריך לומר שמדובר באופן שאי אפשר לבשריים לאכול את הפת של השלישי, כגון שנתערב בה חלב, אבל אם יכולים לאכול מפתו – ודאי מצטרפים. וכן אם יש שם אדם שלישי שאוכל פת שאינה לא בשרית ולא חלבית – הרי הוא מצטרפם (חק נתן).

וכן כאן מדובר שהכהנים אוכלים פת תרומה או קדשים כגון תרומת לחמי תודה, או שנתערב בפתם מבשר הקדשים. וע"ע פמ"ג קצו; 'מגדים חדשים' ברכות מה.

ויש מי שחולק וסובר שבכל אופן מצטרפים לזימון, משום שגם לאוכלי בשר יש התר לאכול חלב לאחר זמן, ואינו דומה לזר שאסור באכילת קדשים לעולם (ברכת הובח. וע"ע צאן קדשים וחק נתן).

ואולם הפוסקים נקטו בעיקרון כדעה ראשונה שכל שאין יכול להצטרף עתה עם השאר – אינו מצטרף לזימון. אלא מאחר שהאוכל חלב יכול להצטרף לאוכלי בשר, שוב יש להם צירוף ומצד הדין כל אחד מהם יכול לברך, אלא שכתבו שהמנהג הוא שהאוכל חלב הוא המברך. אך כיון שאין זה מעיקר הדין, הלכך אם האוכל בשר הוא כהן – יש לכבדו לברך משום מצות 'וקדשתו' ואין לדחות המצוה משום מנהג זה (עפ"י משנה ברורה קצו, ג ובשער הציון).

עוד מבואר בפוסקים (בראשונים בברכות מה; או"ח שם) שגם כאשר אין איסור מן הדין באכילה עם האחרים, אלא שאין יכולים להתחבר יחד לאכילה מצד המנהג, כגון הגזרה מפת עכו"ם – אין כאן צירוף [ובאופן שגם זה האוכל מפת עכו"ם אינו יכול לאכול מפתם, כגון שהם כהנים האוכלים תרומה].

מכך שנקטו הראשונים כדבר פשוט שאין חילוק בין דבר האסור מן הדין לדבר שנוהגים בו איסור, מבואר שיסוד הדין הוא משום אי אפשרות של צירופם בפועל, ולא דוקא משום האיסור שבדבר. וכן נראה פשוט בסברא.

ולפי זה שלשה שאוכלים כל אחד מכרו באופן שמקפידים זה על זה ואינם מרשים לאכול האחד מחברו – נראה שאינם מצטרפים לזימון. ואעפ"י שיש לומר שבידם להרשות זל"ז ואין כאן מניעה אמיתית של צירוף [ואינו דומה לנדר, שיכול להישאל – כי מחוסר מעשה, ומאן יימר דמודמן ליה חכם], מ"מ הלא בפועל אין כאן צירוף במציאות ואינם חבורה אחת [ונראה שזהו יסוד הסברא שכתבו הפוסקים שלכך אין אשה מצטרפת עם האיש, לפי שאין חבורתם נאה ביחד, א"כ אין כאן צירוף כאחד]. כן נראה לכאורה מצד הסברא. וצ"ב.

'העיד בן בוכרי ביבנה: כל כהן ששוקל אינו חוטא...' אודות מחלוקת הראשונים על חיוב מחצית השקל בלויים – ע' במובא במנחות כא.

'כי מייתי נמי חוטא הוא דקא מעייל חולין לעזרה?' – ואין לומר ששקלי הכהנים בטלים ברוב לשקלי ישראל – כי כיון שיכולים להוציא שקליהם מהתערובת ואז יופרד חלק הכהנים מתערובת השקלים [שהרי אין חשוב לענין דין הממון אם יטול את המטבע המסוים ששקל או מטבע אחר, שכל המטבעות אחד הם, וכפסק תרומת הדשן (שיד. הובא ברמ"א חו"מ רצב) לענין שותפים במטבעות שאבדו חלקם. וגם בלא"ה י"ל ששקלי ישראל יתחללו על שקלי הכהנים שהם חולין], הלכך אין בהם תורת 'ביטול', שהרי אם נבדיל מעט מהתערובת יצא האיסור לגמרי, וכמו שאם ניכר האיסור במקומו לא בטל, כך גם כשאפשר לברר ולהוציא ע"י הפרשת שיעור האיסור – אינו בטל (עפ"י עונג יום טוב לד). ע"ע במובא בתמורה טו:

'אמר ליה רבא: אלא מעתה גבי איל אשם דכתיב ואת אשמו יביא לה' איל תמים מן הצאן בערכך הכי נמי דכל דאיתיה בערכין איתיה באיל האשם, טומטום ואנדרוגינוס דליתנהו בערכין ליתנהו באיל האשם?' יש לשאול, הלא התנא משמיענו שהכהנים מעריכים ונערכים, הרי שלפי האמת לא נלמד הקש זה, אם כן מה מקשה שלא יתחייבו באיל האשם?

ואפשר שהקושיא היא, לדבריה היה לו לתנא להשמיענו הכל חייבים באיל האשם אפילו טומטום ואנדרוגינוס (הגהות הרד"ל; שפת אמת).

עוד יש לומר, זה שהכהנים והלויים נערכים היינו משום שנתרבו מ'נפש' (כמו שנתרבו נשים), אבל לעולם ההקש קיים (רד"ל).

'הואיל וכתוב והעמידו לפני הכהן ולא כהן לפני כהן' – לפי שנאמר בתחילת הפרשה דבר אל בני ישראל... ונאמר והעמידו לפני הכהן, הוה סלקא דעתין שאין הכהנים בכלל 'בני ישראל' (עפ"י רבנו גרשום).

'אחד שהעריך מאה מנין'. כבר עמדו המפרשים, מדוע נצרך על כך לימוד מיוחד (עתוס' ושטמ"ק בסוף המסכת). ויש מפרשים שהכוונה כשאומר 'ערך מאה עלי', למדו מהכתוב אינו נידון כמאה ערכים אלא כערך אחד של סכום כל המאה, כפי שנותיהם. והנפקותא בדבר שאם הוא עני נפטר בסלע אחד לכולם, כדן ערך אחד (כן נקטו החזו"א כט, והשפת-אמת והו"ב. והבינו כן בדעת הרמב"ם. וכן הביאו מהתוספתא (פ"ב). וזה דלא כהלחם-משנה [הביאו הגרעק"א] שכתב שאם לא נתן סלע עבור כל אחד ואחד, לא נפטר).

זוהעמיד והעריך – כל שישנו בהעמדה ישנו בהערכה... התוס' הקשו הלא פשטות הכתוב והעמיד והעריך מדבר על המעריך ולא על הנערך. ואולם כבר ציינו המפרשים (ע' רש"ש; הגהות בן אריה; חזון יחזקאל תוספתא א, ב; הרחב דבר ויקרא שם) שרש"י בפירוש התורה מפרש פשוטו של מקרא על הנערך, שכאשר אין יד הנודר משגת, אזי הכהן מעריך את הנערך לפי השג יד הנודר (וע"ע בשפת אמת ובחדושים ובאורים דרך נוספת. וע"ע בפירוש רד"צ הופמן עה"ת).

ובזה מובן הטעם למה שאמרו בסמוך שבערך סתם אין דין 'השג יד' – שהרי אין שם נערך (עפ"י רש"ש). ולפי לשנא בתרא שבסמוך, נלמד מן הכתוב שגם בערך סתם נוהג דין השג יד, ואעפ"י שאין שם נערך. וכן הלכה. ומסופקני לומר שדוקא בכגון זה שסתם ואמר 'ערך' גרידא, גילה הכתוב שנידון בהשג יד ונפטר בערך המועט ביותר האפשרי, שהוא שקל, אבל אם יאמר 'ערך בן עשרים עלי' – אפשר שגם לפי לשנא בתרא הרי זה כמפרש ונודר חמשים שקלים ואין חיובו משום פרשת ערכין, אלא נדר סכום הקצוב בתורה לערך של בן עשרים, הלכך אינו נידון בהשג יד, שאין כאן הערכה של כהן כלל, אלא מחויב מיד בנדר כפי שפירש.

[ויש לחלק בין זה ובין עני שאמר כלפי עשיר שהעריך, 'מה שאמר זה – עלי', שלחכמים נידון בהשג יד (ע' להלן יז. ובתוס') – ששם הוא נידון בפרשת ערכין, שהוא כאומר את מה שהעשיר אמר].
ואולם אם הוכיח 'ערך' פלוני בן עשרים עלי, ודאי נידון בהשג יד, שזהו דין ערכין שבתורה, וכמוש"כ התוס'.

– מסתבר שחולה כבד שאינו יכול לקום מעל מיטת חליו – נערך, כי הוא בר העמדה. ואעפ"י שאינו יכול לעמוד מעצמו, אחרים יכולים להעמידו. לא כן גוסס שאסור ליגע בו, אינו בר העמדה כלל (ובה תודה).

[מש"כ רש"י בחולין ל: שבהמה שנשחטה אינה יכולה לעמוד על רגליה, נראה כוונתו לעמוד מעצמה, אבל ע"י אחרים יכולה לעמוד הלכך בכלל העמדה והערכה היא, וכמוש"כ התוס' כאן. ואין לפרש שבאמת אינה יכולה לעמוד במציאות אלא שלא נתמעט מ'זהעמיד' רק המתה, אבל המפרכסת הריהי כחיה ולא נתמעטה – שאם כן היה כדן שגם הגוסס יערך, שאין סברה שמחותכת סימנים עדיפה מגסיסה. וכן יש לפרש בלשון הרמב"ם (ערכין ותרמין ה, יב-יג). וכן צריך לדחוק בלשון המאירי חולין ל.

ואף לפי מה שכתבו התוס' בסוטה (כו. ד"ה רב אשי) שגם בהמה שנחתכו רגליה בכלל 'העמדה והערכה' היא שאין צריך עמידה ממש כשם שבערכין אמרה תורה להעריך בן חדש שאינו בר עמידה – נראה שמ"מ צריך שתהא בת חיות כזו שיכולה לעמוד [אבל במה שאינה יכולה לעמוד מסיבה חיצונית ולא משום חוסר חיות – לית לן בה], הלכך גוסס שאפס כחו וחיותו אינו נערך. וכן בהמה שחוטתה שמפרכסת באופן שכבר אין לה כחות להחזיק עצמה בעמידה – נראה שאינה נערכת].

(ע"ב) זיהיה ערכך לרבות טומטום ואנדרוגינוס. 'והיה' לשון ריבוי, ליתן הויה נוספת [כדרך שדרשו לרבות מ'יהיה' – בניזיר מה. מכות ח: חולין סט: בכורות לט. ועוד]. ואם אינו ענין לערכין, שהרי טומטום ואנדרוגינוס נתמעטו – תנהו ענין לדמים (עפ"י רש"י בסמוך. ומרבנו גרשום משמע שאין זה לימוד ב'אם אינו ענין' אלא מאותו קרא ממעטים אותם מערכין ומרבים לדמים. וע' גם בשפת אמת. ע"ע במש"כ בריש מסכתין).

'זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס. יכול לא יהו בערך איש אבל יהיו בערך אשה, תלמוד לומר...'. ואם תאמר: למה לי קרא למעט מערך איש הלא מסברה אינו מחויב אלא כפי הערך הפחות? [והלא מיעוט זה אינו נובע ממשמעות המלה, אלא מיתור 'הזכר' – כמוש"כ רש"י לעיל ה: (ד"ה טעמיה) ובשבת קלו: ובבכורות מב. וא"כ קשה לשם מה הוצרך ליתר].

ויש לומר, אפילו נקרא אחר כך ונמצא זכר, הואיל שבשעת הערך היה טומטום, ממעטו הכתוב מערך זכר (שפת אמת. וכ"כ לעיל ב, שאעפ"י שנקרא אח"כ פטור. וכ"כ המנ"ח שג, ג. וכמו לענין הגיל שאמרו (בבכורות יב): הערכין כשעת הערך).

לפי"ז צריך לומר שלאנדרוגינוס אין צריך קרא למעטו מערך זכר, ונקטוהו אגב גררא. אך לכאורה נסתר הדבר מהסוגיא בבכורות (מב) שאמרו 'סמי מכאן טומטום'. ואם תאמר שצריך למעט אנדרוגינוס משום דהו"א שהוא מקצת זכר וחייב – אם כן לפי האמת אין לנו מקור לפטור טומטום שנקרא ונמצא זכר. [ובב"ב קכו-קכז] הוצרכנו לימודים מיוחדים להלכות שונות בטומטום ונקרא זכר. ונראה דלא דמי לדין 'הערכין כשעת הערך' לענין שינוי בגיל, כי עתה הוברר שכבר באותה שעה היה זכר ודאי].

ואולם עיקר השאלה לא הבנתי, כי לולא מיעוט הוה אמינא להעריך לחומרא כערך זכר, כמפורש ברש"י בכורות מב. (ד"ה סמי). והרי זה כנודר דבר ועתה מסתפק מה פירש בנדרו, שצריך ליתן לחומרא עד שיאמר לא לכך נתכוונתי (ע' מנחות קז; רמב"ם ערכין ג). ואפילו לדעת הרמב"ם שספק תורה לחומרא מדרבנן ולא מדאורייתא, כתבו אחרונים שבמצוות עשה אין מקיימים המצוה אלא בודאי ולא מספק, והכי נמי מן התורה היה מחויב ליתן עד שיצא בודאות ידי חובתו.

'מאי טעמא כמפרש דמי'. מדברי הרמב"ם (ערכים ג, ח) נראה שמפרש 'כמפרש דמי' [בשונה מרש"י ותוס'] – שפרש את הערך ואמר 'ערכי עלי חמשים סלעים' או 'ערך פלוגית עלי שלשים סלעים' – אינו נידון בהשג יד [ואף לפי לשנא בתרא].

'הנך לא צריכי קרא, מאי טעמא כי שקול הוא ויבואו כולם'. רש"י פרש 'לא צריך קרא' – כלומר ריבוי של נפשות, אלא ממשמעות 'נפש' נשמע הכל. ואולם רבנו גרשום פרש שאיש שהעריך מאה, וכן אשה שהעריכה, הכל נלמד מ'איש כי יפליא'. 'שהשוה הכתוב אשה לאיש'. (וצ"ע, הלא בכל מקום שנאמר 'איש' הוצרכו לריבוי מיוחד לאשה, כמו שהוכיחו התוס' מכמה מקומות – ע' ב"ק טו. ועוד).

'שנידון בכבודו'. 'כבוד' היינו הנשמה [כמו לכן שמח לבי ויגל כבודי, אף בשרי ישכן לבטח (תהלים טז, ט ובמפרשים)]. כלומר נידון לפי הנשמה התלויה באותו אבר, שהוא ככולו (כן נראה לפרש"י). באופן אחר: 'לפי כבודו' – לפי חשיבותו של האבר, שאם הנשמה תלויה בו נידון לפי דמי כולו (עפ"י רבנו גרשום).

דף ה

'תמכר לצורכי עולות ודמיה חולין חוץ מדמי אותו אבר שבה'. לפרש"י 'חוץ מדמי אותו אבר' קאי על המכירה, שאינו רשאי למכרו וגם אם מכר אין מכירתו מכירה – שהרי אין אדם יכול למכור עולתו. ואילו רבנו גרשום פירש 'חוץ מדמי אותו אבר' – שדמיו קדושים, שלא כשאר הבהמה שדמיה חולין. ולדבריו משמע שיכול למכור. וטעם הדבר נראה, כיון שלא הוקבע הקרבן לחובתו שהרי לא הקדיש אלא אבר אחד – לכך יכול למכרו (פירוש 'מנחת מרדכי' על ספר מקדש הוד יח, א).

שהסבירוהו וסבר – כשר לראות. וע"ע באריכות בחזו"א נגעים ב,ה; חדושים ובאורים).
הכל כשרין לקדש (מי חטאת); לדברי רבי יהודה (הפוסל באשה) – להביא קטן (ואפילו לא הגיע לגיל חינוך. עפ"י צאן קדשים). ולחכמים (הפוסלים חש"ו) – להביא אשה.
הכל כשרין להזות – להביא ערל, וכרבי אלעזר שאמר: ערל שהזה הזאתו כשרה. [וכן דעת חכמים בברייתא (ביבמות עב:). ולדעת רבי עקיבא דין הערל כטמא ופסול. והלכה כחכמים (רמב"ם פרה אדומה י,ו)].
פרש"י ערל שמתו אחיו מחמת מילה. ולכאורה נראה שהוא הדין בערל שלא מל בודון. וצ"ע (רעק"א; 'תרון האור'. וע' רש"י חולין ד הוריות יא).
הכל שוחטין נשנה פעמים – להביא כותי ולהביא ישראל מומר. (ע"ע בהרחבה בריש חולין).
הכל מעלין לארץ ישראל – להביא עבדים. (כאן פרש"י: שאם בא האדון למכור את עבדו הכנעני המהול, יכול העבד לומר שאינו רוצה שימכרנו אלא בא"י. ובכתובות פרש"י שהאדון יכול לכוף לעבדו העברי לעלות. ור"י פרש שהעבד הכנעני יכול לכוף להעלותו). ולמי ששונה 'עבדים' בפירוש – לאתווי מנוה היפה בחו"ל לנוה הרע בא"י. ואין הכל מוציאין – לאתווי מנוה הרע לנוה היפה.
הכל מעלין לירושלים – לאתווי מנוה היפה לנוה הרע, ואין הכל מוציאים – לאתווי מנוה הרע לנוה היפה. בעבדים אין חילוק בין שאר א"י לירושלים (תוס').
פרטים נוספים – ע' בכתובות קי.

דפים ג – ד

ג. מה משמיענו התנא באמרו 'הכל חייבין... כהנים לויים וישראלים', בהלכות דלהלן: סוכה, ציצית, תפילין, שופר, מגילה, זימון. וכן 'הכל מעריכין... כהנים לויים וישראלים'?

הכל חייבין בסוכה כהנים לויים וישראלים – משמיענו שלא נפטור הכהנים משום שאין ישיבתם שם כעין דירה, איש ואשתו, שהרי הם עובדים במקדש (וכן הלויים השומרים במקדש. תוס') – קמ"ל שאמנם בשעת עבודה הם פטורים, שלא בשעת עבודה חייבים, כדין הולכי דרכים ביום שאעפ"י שפטורים ביום חייבים בלילה.

בציצית משמיענו התנא שאעפ"י שהכהנים הותר להם איסור כלאים בבגדי כהונה והוה אמינא לפטרם מציצית כיון שהוקשו כלאים וציצית – קמ"ל שחייבים בציצית שהרי נאסרו בכלאים שלא בשעת עבודה. בתפילין – אעפ"י שאי אפשר לכהנים בעבודתם להניח תפילין של יד שהרי בגדי כהונה צריכים להיות סמוכים לבשר (על בשרו), אעפ"י כהלא חייבים הם בשל ראש, ותפלה של יד אינה מעכבת את של ראש.

א. משמע לכאורה שבתפילין של ראש חייבים הכהנים אף בשעת עבודה (עתוס'). ולשון הרמב"ם (כלי המקדש י,ו) 'אבל של ראש אינה חוצצת ואם רצה להניחם בשעת העבודה מניח'. ויתכן שכוונת הגמרא שבעצם חייבים בשל ראש אלא שמצות העבודה פוטרם משום 'עוסק במצוה' [ע' ובהים יט. ושמא ינתקו התפילין ממקומן ואז לא יוכל לעבוד, ויוצרך להתבטל מעבודה להחזירן או שמא לא ישים לב לכך], ולפי"ז אם הניחן מקיים בהן מצוה ואסורים בהסח הדעת (עפ"י עונג יו"ט סוס"י ח). גם י"ל שהגמרא כאן מדברת שלא בשעת עבודה ממש אלא כגון בין עבודה לעבודה שאין צריך להוריד בגדיו או כגון כה"ג שעונד הציץ גם בשעה שאינו עובד, ואז אין לפטור מטעם 'עוסק במצוה' (ע' בית הלוי ח"א ג,ב; מקדש דוד לו,ג).

ב. שלא בשעת עבודה פשוט שחייבים אף בתפילין של יד (תוס'). וכן כתב בספר האשכול (ח"ב עמ' 90) דלא כמקצת גאונים שכתבו לפטור כהנים בתש"י אף בזמן הזה.

תקיעת שופר – אעפ"י שהכהנים אינם בכלל מצוות יובל [שאם מכרו קרקע בשנת היובל – מכורה (ויצאה מיד, וכספם נשאר בידם), כפרש"י. והתוס' חולקים. והביאו פירוש נוסף: שאם הכהנים או הלויים הקדישו שדה ולא גאלוה ומכרה גזבר – אין היובל מפקיע מיד המקדיש כדרך שמפקיע מיד ישראל], והלא שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות, והייתי אומר לפטרם ממצוות ראש השנה – קמ"ל שחייבים, הואיל ושייכים הם בשאר מצוות היובל.

מקרא מגילה – אפילו כהנים בעבודתם לויים בדוכנם וישראל במעמדם, מבטלים עבודתם ובאים לשמוע מקרא מגילה.

זימון; 'הכל חייבים בזימון' – אפילו כהנים באכילת קדשים שקראה הכתוב כפרה. 'הכל מצטרפין לזימון' – אפילו כהנים שאכלו תרומה או קדשים עם זר שאכל חולין, שאעפ"י שהזר אינו יכול לאכול עם הכהן בקדשים, הכהן יכול לאכול עם הזר חוליו, הלכך מצטרפים.

ערכין – הסיק רבא ואית'מא רב אשי שהחידוש הוא הואיל ונאמר והעמידו לפני הכהן – הייתי מדייק ולא כהן לפני כהן, קמ"ל שגם הכהנים בכלל הערכין.

דף ד

ד. מה דין הנדרים דלהלן?

א. האומר 'הרי עלי ערך' סתם.

ב. המעריך את המת או את הגוסס. (מה דין הגוסס שהעריך?)

ג. המעריך כמה אנשים כאחד; אשה שהעריכה.

ד. המעריך אבר; הנודר דמי אבר.

ה. המקדיש 'ראש עבד' או חמור או פרה. ומה דין המוכרו?

א. המעריך ערך סתם נותן כפחות שבערכין, שלשה שקלים. ואין אומרים יתן הערך המרובה – תפסת מרובה לא תפסת, תפסת מועט תפסת.

העריך ערך זכר סתם – נותן חמשת שקלים, הפחות שבערכי הזכר (עתוס' עפ"י התוספתא).

נחלקו שתי לשונות בדברי רב נחמן בשם רבה בר אבוה, האם נידון זה ב'השג יד' כשאר ערכין, שאם אין ידו משגת מביא לא פחות משקל, אם לאו (בערכך – לרבות ערך סתם. ומחלוקתם האם בא הכתוב ללמד שניידון בהשג יד אם ללמד שאינו בהשג יד).

הלכה כלשון אחרונה, שניידון בהשג יד.

אמר 'ערך פלוני עלי חמשים סלעים' – אינו נידון בהשג יד (רמב"ם ערכין ג, ח). אמר 'ערך פלוני עלי עשרים שקלים' והיה אותו פלוני מבין עשרים ולמעלה שערכו חמשים – יש להסתפק כיצד דינו. ומדברי הרמב"ם כמות שהם לפנינו (שם) נראה שמביא כפי ערכו שקצב [אם לא שיש טעות סופר בדבריו וצ"ל 'פלונית' במקום 'פלוני'] (זבח תודה. אכן ברוב כתבי היד הגירסה היא 'פלונית', ואין הוכחה מהרמב"ם לשאלה זו).

ב. האומר ערך מת / גוסס פלוני עלי – לא אמר כלום (והעמיד והעריך – כל שישנו בהעמדה ישנו בהערכה וכל שאינו בהעמדה אינו בהערכה).

א. הגוסס שהעריך – דבריו קיימים (תוס' עפ"י מסכת שמחות). ויש חולקים (ע' רדב"ז ומשל"מ הל' ערכין

א, ג; גט פשוט קכא סקל"ב; מג"ח ש, ב; צפנת פענח הל' ערכים שם; פתח עינים).

ב. היה הנערך גוסס בשעת הנדר, ואח"כ הבריא – נראה שפטור (עפ"י חזו"א כט,ה; אור שמח ערכים א,יג בדעת הרמב"ם).

ג. מת הנערך לאחר הנדר קודם שעמד בדיון; לדעת הרמב"ם (ערכים א,כג) פטור, ולדעת הראב"ד (שם הכ"א) אין העמדה בדיון כלל אצל הנערך הלכך כל שבשעת הנדר היה בר העמדה – חייב המעריך.

ד. אדם טרפה – נערך, שהרי הוא בר העמדה והערכה (עפ"י תוס' ריש מסכתין). וכן חולה כבד מאד שאינו גוסס, הגם שאינו עומד מעצמו – אחרים יכולים להעמידו, אבל גוסס כיון שאסור ליגע בו אינו בר העמדה כלל (עפ"י זבח תודה).

ג. אחד שהעריך אנשים הרבה (הגם שהזכיר 'ערך' אחד, שאמר ערך פלוני ופלוני ופלוני עלי. עפ"י תוס' ושטמ"ק. וע"ע שפ"א) – חייב עבור כל אחד ואחד.

היה הנודר עני שנידון ב'השג יד', לא נפטר עד שיתן סלע לכל אחד ואחד (עפ"י לח"מ. מובא ברעק"א). ויש אומרים שדיו בסלע אחד לכולם, כאילו העריך אדם אחד (כ"כ השפת-אמת והחזו"א בדעת הרמב"ם (ערכין א,יח), והביאו כן מהתוספתא. וע' גם בזבח-תודה להלן ח ד"ה אם היה).

וכן האשה שהעריכה – חייבת (נפשית). משמעות לשון 'נפש' משמע הכל. כן פרש"י. ור"ג פירש שלפי המסקנא למדים זאת ממה שהשוה הכתוב אשה לאיש בכ"מ).

ד-ה. אין ערך לאברים (בערכך – ערך כולו הוא נותן ולא ערך אברים). ואולם המעריך אבר שהנשמה תלויה בו (או העריך את חציו. פיה"מ לרמב"ם כ. וע"ש ב"ה) – נותן דמי כולו (נפשית).

לדברי רבי מאיר (כ.), המעריך אבר נותן את דמיו, שאין אדם מוציא דבריו לבטלה וגומר ואמר לשם דמים. הנודר דמי אבר – חייב ליתן את שוויו, עפ"י שומא. ואם היה אבר שהנשמה תלויה בו – נותן דמי כולו (גדר בערכך. הוקשו דמים לערכין. כ.). ואין חילוק בין אדם שהוא בר ערכין לאדם שאינו נערך, כגון טומטום ואנדרוגינוס. וכן הנודר ראש חמור – נותן דמי כולו.

בד"א במקדיש לבדק הבית (דומיא דערכין), אבל מקדיש למזבח כגון שאמר ראש עבד (וכן 'חצי עבדו'. רמב"ם ערכים ו,יז) או ראש חמור זה לדמי עולה – הוא והקדש שותפין בו.

א. כיצד עושים – יימכר ויחלקו בדמיו, או אחד מהם יקנהו (עפ"י שטמ"ק. וע' ר"ג). יש אומרים שהם שותפים שוה בשוה (רש"י וראב"ד ערכין ה,יז). וי"א לפי הערכת אותו אבר (רמב"ם שם. וע"ש בנו"כ).

ב. סתם 'הקדש' לבדק הבית ולא למזבח (עפ"י רמב"ם ערכין ה,יח; לקוטי הלכות).

ואולם האומר 'ראש פרה זו הקדש' – אין להקדש אלא ראשה, שלא נתכוין להקדיש אלא את הראש, כדרך שהוא נמכר בבית הטבח. ודוקא בפרה בעלת מום שאינה ראויה למזבח, אבל אם היא ראויה להקרבה – אפשר שפשטה קדושה בכולה.

וכן הדין במקדיש אבר שאין הנשמה תלויה בו כגון רגל, אם היתה פרה בעלת מום – לא נתקדש אלא דמי אותו אבר בלבד (עפ"י רמב"ם ערכין ה,טז). ויש אומרים אפילו הקדישו למזבח לא נתקדשה כולה, וכל שכן כשאמר 'לדמי' (עפ"י לקוטי הלכות, כשיטת רש"י בתמורה יא).

וכן המוכר לחברו 'ראש עבד' או 'ראש חמור' – משמנים ביניהם (כלומר, יעבוד ברשות שניהם בשוה (שטמ"ק. וכן פסק הרמב"ם בהל' מכירה כו,ת. וע' מ"מ). והתוס' פרשו שמעריכים דמי אותו אבר שמכר, לאיזו מלאכה הוא ראוי). 'ראש פרה' – לא מכר אלא את הראש.